

ОЦЕНКА ПОТЕНЦИАЛА СТРАН ЕАЭС В ПРОИЗВОДСТВЕ ОСНОВНЫХ ПРОДУКТОВ ПИТАНИЯ

Осмонова Ж.Б.¹, Чапаева Н.Д.²

¹доцент, НОУ, УНПК, Международный университет Кыргызстана, к.э.н, osmonova-66@mail.ru

²старший преподаватель КЭУ им. М. Рыскулбекова, nagina82@bk.ru

Аннотация: В статье рассмотрены основные приоритетные направления обеспечения основных видов продуктов питания населения стран ЕАЭС а также ее оценка. Сохраняется проблема недостаточной экономической доступности продовольствия в требуемых объёмах и ассортименте для значительной части населения. Основную часть импорта сельскохозяйственного сырья и продовольствия составляют поставки из стран-партнёров по ЕАЭС. Ключевой характеристикой экономической и физической доступности продовольствия остаётся среднестатистическое потребление базовых продуктов питания.

Ключевые слова: государство, население, продукты питания, потенциал, национальная экономика, ЕАЭС.

НЕГИЗГИ ТАМАК-АШ АЗЫКТАРЫН ӨНДҮРҮҮДӨ ЕАЭБ ӨЛКӨЛӨРҮНҮН ПОТЕНЦИАЛЫН БААЛОО

Осмонова Ж.Б.¹, Чапаева Н.Д.²

¹Кыргызстан Эл аралык Университети» ОИӨК КЭББМнин доценти, э.и.к., osmonova-66@mail.ru

²М.Рыскулбеков атындагы Кыргыз Экономика Университетинин ага окутуучусу., nagina82@bk.ru

Аннотация. Бул макалада ЕАЭБ өлкөлөрүнүн калкын негизги тамак-аш азыктары менен камсыз кылуунун артыкчылыктары багыттары каралган, жана ошондой эле ага баа берилген. Калктын олуттуу бөлүгү үчүн зарыл болгон көлөмдө жана ар кандай ассортиментте тамак-аштын экономикалык жетишсиздик көйгөйү да каралган. Айыл чарба чийки затынын жана азык-түлүктүн импортунун негизги бөлүгүн ЕАЭБдеги өнөктөш өлкөлөрдөн таңуулар түзөт. Калктын негизги тамак-аш азыктарын керектөөнүн орточо өлчөмү болуп азык-түлүк продукциясынын экономикалык жана физикалык жеткиликтүүлүгүнүн негизги мүнөздөмөсү болуп эсептелинет.

Өзөктүү сөздөр: мамлекет, калк, азык-түлүк, потенциал, улуттук экономика, ЕАЭБ.

ASSESSMENT OF THE POTENTIAL OF THE EAEU COUNTRIES IN THE PRODUCTION OF BASIC FOOD PRODUCTS

Osmonova Z B.¹, Chapayeva N. D.²

¹Ph.D., docent, ESPC «International University of Kyrgyzstan», osmonova-66@mail.ru

²seniora Lecturer, KEU them. M. Ryskulbekova, nagina82@bk.ru

Abstract. *The article considers the main priority areas for providing basic food products to the population of the EAEU countries, as well as its assessment. The problem of insufficient economic availability of food in the required volumes and assortment for a significant part of the population remains. The main part of the import of agricultural raw materials and foodstuffs are supplies from partner countries in the EAEU. The key characteristic of the economic and physical availability of food remains the average per capita consumption of basic foodstuffs.*

Keywords: *state, population, food products, potential, national economy, EAEU.*

Киришүү. Азык-түлүк коопсуздугунун критерийлери Кыргызстандан башка бардык ЕАЭБ өлкөлөрүндө формалдуу түрдө көпчүлүк азык-түлүк товарларына жооп берет. Бирок калктын олуттуу бөлүгү үчүн зарыл болгон көлөмдө жана ассортиментте тамак-аштын экономикалык жетишсиздик көйгөйү каралууда. Айыл чарба чийки затынын жана азык-түлүктүн импортунун негизги бөлүгүн ЕАЭБдеги өнөктөш өлкөлөрдөн келген жеткирүүлөр түзөрү көрсөтүлгөн. Бул айыл чарба азык-түлүктөрүн жеткирүүдөгү тышкы таасирлердин тобокелдиктерин азайтат жана ЕАЭБ өлкөлөрүндө азык-түлүк коопсуздугунун концепциясынын максаттуу көрсөткүчтөрүн азык-түлүк менен өзүн өзү камсыздоонун минималдуу деңгээлине карата жеңилдетүү үчүн өбөлгөлөрдү түзөт.

Бирдиктүү агроазык-түлүк рыногун түзүү Евразия экономикалык биримдигинин (ЕАЭБ) алкагында экономикалык интеграциянын негизги процесстеринин бири болуп саналат. Аны ишке ашыруунун динамикасы жана өзгөчөлүктөрү ЕАЭБге мүчө-өлкөлөрдөгү агро-өнөр жай комплексинин өнүгүү келечегин көбүн аныктайт. Ошол эле учурда айыл чарба рынокторун интеграциялоонун параметрлеринин өзү эле максаттуу орнотуулардан жана азык-түлүк менен камсыздоо чөйрөсүндөгү учурдагы кырдаалдан өтө көз каранды болуп саналат.

Теманын актуалдуулугу жана максаттарды коюу. ЕАЭБ өлкөлөрүндө азык-түлүк коопсуздугу концепциясын карап чыксак, анда бул чөйрөдөгү укуктук документтерди талдоо көрсөткөндөй, учурда ЕАЭБ өлкөлөрүндө азык-түлүк коопсуздугу концепциясынын негизги элементтери жөнүндө жалпысынан окшош ой калыптанган.

Мисалы, Россияда азык-түлүк коопсуздугу деп өлкөнүн социалдык-экономикалык өнүгүүсүнүн абалы түшүнсөк, анда ал азык-түлүк көз карандысыздыгын камсыз кылат жана ар бир жаранга белгиленген рационалдуу керектөөдөн кем эмес көлөмдө жогорку сапаттагы тамак-ашка физикалык жана экономикалык жеткиликтүүлүгүн кепилдейт[2].

Ал эми Арменияда азык-түлүк коопсуздугу дегенди «коомдун социалдык-маданий жана тарыхый өзгөчөлүктөрүнүн көз карашы боюнча алгылыктуу, коомдун ар бир мүчөсү үчүн жеткиликтүү, ден соолук үчүн коопсуз, керектүү сапаттагы жана жетиштүү сандагы тамак-аш менен толук камсыз кылуу; ал каалаган учурда жана ар

кандай кырдаалда сергек жана бакубат жашоо образын жүргүзүү үчүн керектей алат[11].

Беларус өлкөсүндө азык-түлүк коопсуздугу дүйнөлүк рыноктун конъюктурасынын жана башка тышкы факторлордун таасирине карабастан, бүткүл аймактагы жашоочуларга активдүү жашоо үчүн зарыл болгон көлөмдө азык-түлүктүн болушуна кепилдик берилген экономиканын абалы катары аныкталат. Дени сак жашоо, ошондой эле негизги азык-түлүктү сарамжалдуу деңгээлде керектөө үчүн социалдык-экономикалык шарттар түзүлөт. Ички рыноктун керектөөлөрүн 80%дан аз камсыз кылган негизги тамак-аш азыктарын өндүрүү жетишсиз деп эсептелет[12].

Казакстанда азык-түлүк коопсуздугу экономикалык коопсуздуктун элементтеринин бири катары таанылат жана экономикалык коопсуздуктун абалын билдирет, мында мамлекет калктын муктаждыктарын канааттандырууга жетиштүү, сапаттуу жана коопсуз тамак-аш азыктары менен физикалык жана экономикалык жеткиликтүүлүгүн камсыз кыла алат.

Азык-түлүк көз карандысыздыгы өлкөнүн коопсуздугунун аныктамасына түздөнтүз кирбейт, бирок анын экономикалык коопсуздугуна жетишүүнүн негизги шарты катары каралат.

Изилдөөлөрдүн натыйжалары жана сунуштары. ЕАЭБ өлкөлөрүндө тамак-аштын болушун карасак, анда азык-түлүк коопсуздугунун учурдагы абалына баа берүүнүн салттуу ыкмасы калктын жан башына негизги тамак-аш азыктарын керектөөнүн, ошондой эле азык-түлүктүн өзүн өзү камсыздоонун көрсөткүчтөрүн кабыл алынган ченемдик (босого) көрсөткүчтөр менен салыштыруу болуп саналат.

Бул салыштыруулар диетанын энергетикалык баалуулугунун, үй чарбаларынын кирешелеринин сатып алуу жөндөмдүүлүгүнүн жана керектөө чыгымдарынын структурасында тамак-ашка чыгашалардын үлүшүнүн көрсөткүчтөрүн талдоо менен толукталышы мүмкүн.

Төмөнкү таблицада 2021-жылга ЕАЭБ өлкөлөрү боюнча тиешелүү маалыматтар, ошондой эле керектөөнүн стандарттык деңгээли келтирилген.

1-таблица. 2021-жылы ЕАЭБ өлкөлөрүндө негизги тамак-аш азыктарынын орточо керектөөнүн иш жүзүндөгү жана стандарттык көрсөткүчтөрү, кг/жыл

Негизги тамак-аш	Россия	Беларусь	Казакстан	Армения	Кыргызстан
Нан жана башка дан азыктары	116 (96)	80 (105)	138 (109)	174 (130)	122 115 (89)
Картошка	89 (90)	170 (170)	49 (100)	67 (91)	41 99 (57)
Жашылчалар жана жер жемиштер	107 (140)	150 (124)	94 (149)	198 (110)	80 114 (150)
Жемиштер жана мөмөлөр	61 (100)	92 (78)	75 (132)	103 (73)	32 124 (112)
Эт жана эт азыктары	75 (73)	94 (80)	78 (78)	58 (37)	22 61 (39)
Балык жана балык азыктары	20,2 (22,0)	12,8 (18,2)	13,2 (14,0)	5,2 (11,0)	1,4 9,1 (7,7)
Сүт жана сүт азыктары	229 (325)	247 (393)	261 (301)	261 (312)	89 200 (185)
Жумуртка (жылына даана)	280 (260)	259 (294)	193 (265)	204 (183)	79 183 (166)
Кант	39 (24)	39 (33)	46 (17)	26 (18)	13 26 (-)
Өсүмдүк майы	14,0 (12,0)	18,0 (13,2)	19,2 (12,0)	10,3 (7,3)	11,2 9,3 (9,6)

Белоруссияда сүт, балык, жумуртка жана дан продуктыларын кошпогондо, көпчүлүк продукциясы боюнча иш жүзүндөгү керектөөлөр да нормадан ашат.

Казакстанда азык-түлүк менен камсыздоо жаатындагы кырдаал курчуган. Сүт азыктарын, жумуртканы, мөмө-жемиштерди, жашылчаларды жана картошканы керектөө боюнча ченемдерден иш жүзүндөгү көрсөткүчтөрдүн байкаларлык артта калуусу байкалууда - алардын бир кыйла ашыгы менен дан кайра иштетүү азыктары, кант жана өсүмдүк майлары болуп саналат.

Армения эт азыктарын, жумуртка жана өсүмдүк майын керектөө боюнча салыштырмалуу төмөн стандарттарга ээ. Бул жагынан алганда, бул азыктарды иш жүзүндө керектөө босого маанилерден ашат, бирок Россия өлкөсү Белоруссияга караганда төмөн бойдон калууда.

Кыргызстан дээрлик бардык негизги тамак-аш азыктарын керектөөнүн өтө жөнөкөй деңгээли менен мүнөздөлөт, бул калк үчүн тамак-аштын жетишсиздигинен кабар берет. Иш жүзүндөгү көрсөткүчтөр керектөөнүн максаттуу (орточо физиологиялык) ченемдеринен гана эмес, минималдуу деңгээлдерден да төмөн бойдон калууда. Салыштырмалуу жогорку керектөө болуп, нанга жана данды кайра иштетүүнүн башка продуктыларына гана жана ошондой эле, тамак-аштын башка түрлөрүн жетишсиз керектөөнү жарым-жартылай гана компенсациялайт.

ЕАЭБ өлкөлөрүндөгү диетанын энергетикалык баалуулугунун көрсөткүчтөрүн талдоо Россия, Беларусь, Казакстан жана Армения өлкөлөрүндө акыркы жылдары

өнүккөн өлкөлөргө мүнөздүү керектөө деңгээлине жеткенин көрсөтүп турат. Бул тамак-аш ресурстары диета дисбаланс сакталып турса да, туруктуу муктаждыктарын канааттандыруу үчүн жетиштүү экенин билдирет. Кыргызстандагы диетанын орточо энергетикалык баалуулугу, ФАОнун баалоосу боюнча, 2800 ккал/суткасына анын деңгээлинде тең салмактуулукту түзөт, бул тамак-аштын бакубаттуулугунун жогорку чегине туура келет, бул ачкачылыктын коркунучун азайтат. Баяндалган көрсөткүчтөр калктын азык-түлүк коопсуздугуна баа берүү үчүн маанилүү, бирок анын экономикалык жеткиликтүүлүгүн начар мүнөздөйт. Керектөөнүн максаттуу деңгээлине жалпы керектөө чыгашаларында азык-түлүк чыгымдарынын жогорку үлүшү менен жетишүүгө болот. ЕАЭБ өлкөлөрүндө 30–50% өнүккөн өлкөлөрдө 10–15% түзөт.

Керектөө чыгашаларынын түзүмүндө тамак-ашка чыгашалардын үлүшү да азык-түлүктүн экономикалык жеткиликтүүлүгүнүн адекваттуу көрсөткүчү болуп санала электигин белгилей кетүү керек.

Менин оюмча, калктын кирешелери боюнча дифференциациясын эске алуу менен азык-түлүктүн экономикалык жеткиликтүүлүгүн мүнөздөгөн эң адекваттуу көрсөткүч болуп кирешелери белгиленген деңгээлден төмөн калктын үлүшү болуп саналат.

ЕАЭБ өлкөлөрүндө өзүн-өзү азык-түлүк менен камсыздоодо улуттук азык-түлүк коопсуздугунун дагы бир көп колдонулуучу көрсөткүчү - бул өлкөнүн ар кандай тышкы сунуштарга сезгичтигин мүнөздөгөн азык-түлүктүн өзүн өзү камсыздоо деңгээли болуп эсептелет. Ички керектөөлөрдү канааттандырууда азык-түлүк импортунун үлүшү канчалык аз болсо, экономикалык, техникалык, саясий жана башка себептер боюнча айыл-чарба азык-түлүктөрүн сырттан ташып келүүнү чектөө жана аларга баалардын өсүшү тобокелдиктери ошончолук азыраак болот деп болжолдонууда. Бул логика акылга сыярлык, бирок ошол эле учурда өлкөнүн азык-түлүк көз карандысыздыгы үчүн жана тышкы соода чаралары менен чектелиши мүмкүн болгон зарыл көлөмдөгү жана ассортименттеги азык-түлүктүн экономикалык жана физикалык жеткиликтүүлүгү үчүн максаттардын кагылышуусуна алып келет жана жөнгө салуу болуп саналат[5]. Кандай болбосун, азыркы практикада азык-түлүк коопсуздугунун учурдагы абалын мүнөздөгөн негизги көрсөткүч катары өзүн-өзү азык-түлүк менен камсыздоонун деңгээли каралган. Ошол эле учурда, азык-түлүк көз карандысыздыгын баалоо үчүн ар кандай ыкмалар болушу мүмкүн. Алардын биринчиси айыл чарба азык-түлүктөрүнүн негизги түрлөрүн ички өндүрүштүн жана ички керектөөнүн көлөмүн салыштырууда.

ЕАЭБ өлкөлөрүнүн агрозык-түлүк товарлары менен өз ара соодасынын көрсөткүчтөрүн эсепке алуу тышкы берүүлөрдүн жалпы көлөмүнөн үчүнчү өлкөлөрдөн импортту айырмалоого мүмкүндүк берет. Айыл чарба продукциясынын

негизги түрлөрүн ички керектөөдөгү анын үлүшүн талдоо Россиянын ЕАЭБден тышкаркы өлкөлөрдөн импортко көз карандылыгы мөмө-жемиштерге (экзотикалык мөмө-жемиштердин импортунун эсебинен) жана өсүмдүк майларына (экзотикалык жемиштердин импортуна байланыштуу) гана жогору экендигин көрсөтүп турат. Белоруссия мөмө-жемиштерди жана жашылчаларды ички керектөөдө үчүнчү өлкөлөрдөн импорттун жогорку үлүшүнө ээ. Казакстан мөмө-жемиштер (биринчи кезекте экзотикалык) жана кант (негизинен чийки камыш канты), Армения кумшекер жана азыраак өлчөмдө сүт жана эт азыктары боюнча, Кыргызстандан мөмө-жемиштер боюнча импортко өтө көз каранды.

Ошондуктан, агрозык-түлүк товарларынын импортун ЕАЭБ өлкөлөрүнөн импорттоого жана үчүнчү өлкөлөрдөн импорттоого бөлүү азык-түлүк коопсуздугунун учурдагы абалын баалоодо, өзгөчө бирдиктүү экономикалык мейкиндикти куруу контекстинде принципиалдуу мааниге ээ. ЕАЭБ өлкөлөрүнөн азык-түлүк ташып келүү үчүн камсыздоонун шок тобокелдиктери (мисалы, валюталык өзгөрүүлөр же саясий чектөөлөр менен байланышкан) үчүнчү өлкөлөрдөн келген азык-түлүктөрдүн ушуга окшош тобокелдиктеринен бир даражада төмөн. Бул ЕАЭБдеги өнөктөш өлкөлөрдөн айыл чарба продукциясын импорттоого карата азык-түлүккө көз карандысыздыктын критерийлерин жумшартууга болот дегенди билдирет.

Мындай мамиле ЕАЭБ өлкөлөрүнүн ортосунда (атап айтканда, Россия менен Беларустун ортосунда) айыл чарба азык-түлүктөрүн өз ара соодалашууда чыр-чатактардын келип чыгуу ыктымалдыгын азайтат жана өлкөнүн экономикасынын олуттуу бөлүгүндө азык-түлүктүн жетишсиздигинин көйгөйүн чечүүгө күч-аракеттерди бурууга мүмкүндүк берет жана оондой эле калкты жана үчүнчү өлкөлөрдөн келген берүүлөргө көз карандылыкты азайтуу болуп саналат. Бул багыттардагы ийгиликтер айыл чарба продукциясын сатуунун ички рынокторунун потенциалын олуттуу жогорулатууга жана ошону менен ЕАЭБ өлкөлөрүндөгү өндүрүүчүлөрдүн ортосундагы кыйратуучу атаандаштыктын тобокелдиктерин минималдаштырууга мүмкүндүк берет.

ЕАЭБдеги азык-түлүк саясатын карап көрөлү. Бул ЕАЭБ өлкөлөрүнүн ички рынокторун биримдиктеги өнөктөш өлкөлөрдөн жеткирүүчүлөрдөн коргоого умтулуусу айтылат. ЕАЭБ алкагында айыл чарба тармагындагы негизги иштер бирдиктүү ченемдик укуктук базаны түзүү, техникалык стандарттарды унификациялоо, агроөнөр жай комплексин колдоонун жалпы эрежелерин аныктоо жаатында жүргүзүлөт [10]. Калк үчүн тамак-аштын экономикалык жеткиликтүүлүгүн жогорулатуу механизмдерине эмес, ЕАЭБ өлкөлөрүнүн өндүрүүчүлөрүнүн ортосундагы атаандаштык шарттарын теңдештирүүгө көбүрөөк көңүл бурулууда. Ошентип, ЕАЭБ өлкөлөрүндө азык-түлүккө болгон төлөмгө жөндөмдүү суроо-

талаптын начар шартында ашыкча өндүрүштүн тобокелдиктери жана айыл чарба продукциясынын өсүшү биринчи кезекте экономикалык интеграциянын позитивдүү потенциалына караганда эске алынат[8].

ЕАЭБ өлкөлөрүндө калктын аз камсыз болгон катмарын социалдык колдоо саясатын активдештирүү кыйла натыйжалуу мамиле болуп саналат, бул ички рынокто кошумча төлөөгө жөндөмдүү суроо-талапты жаратат жана ошону менен ашыкча өндүрүш тобокелдиктерин азайтат. Мындай жаңы шарттарда азык-түлүк товарларынын өз ара соодасын катуу жөнгө салуу жана ЕАЭБ өлкөлөрүнүн айыл чарба өндүрүүчүлөрүнүн ортосундагы атаандаштык шарттарын теңдөө, ата мекендик өндүрүштү жана калк үчүн азык-түлүктүн жеткиликтүүлүгүн чектеген факторлор болуп калат.

Ошентип, корутундусунда төмөнкү тыянактарды чыгарууга болот:

Биринчиден, ЕАЭБ өлкөлөрүндө тамак-аштын негизги түрлөрүн жана башына керектөө көрсөткүчтөрүн талдоосу көрсөткөндөй, 2021-жылы анын калк үчүн жеткиликтүүлүгүнүн кабыл алынган критерийлери аткарылган эмес: Россияда - мөмө-жемиштер, сүт азыктары, жашылчалар жана балык үчүн; Белоруссияда - сүт азыктары, балык, жумуртка жана дан кайра иштетүү азыктары үчүн; Казакстанда - сүт азыктарына, жумурткага, жемиштерге, жашылчаларга жана картошкага; Арменияда - сүт азыктары, балык жана картошка үчүн; Кыргызстанда - эт жана сүт продуктылары, жумуртка, жемиш, жашылча жана картошка, кант болуп саналат. Диетанын энергетикалык баалуулугунун жетишилген деңгээли Кыргызстандан башка ЕАЭБдин бардык өлкөлөрүндө тамак-аш ресурстары керектөөлөрдү туруктуу канааттандыруу үчүн жетиштүү экендигин, бирок диетадагы дисбаланс сакталып калгандыгы каралган.

Экинчиден, ЕАЭБ өлкөлөрүнүн калкынын керектөө чыгымдарынын түзүмүндө тамак-ашка орточо чыгашалар 30%дан ашат. Бул калктын колдо болгон кирешелеринин төмөн сатып алуу жөндөмдүүлүгүн жана талап кылынган көлөмдөгү жаны ассортименттеги азык-түлүк товарларынын экономикалык жетишсиздигин көрсөтүп турат. Жана акырында, ички рыноктун импортко салыштырмалуу жогорку көз карандылыгы сакталып турат: Россияда - мөмө-жемиштер, сүт азыктары, өсүмдүк майлары жана жашылчалар боюнча; Белоруссияда - жемиштер, өсүмдүк майлары жана жашылчалар үчүн; Казакстанда - кантка (анын ичинде чийки), жемиштерге, өсүмдүк майларына жана эт азыктарына; Арменияда - дан, өсүмдүк майы, кант (анын ичинде чийки), эт жана сүт азыктары, жемиштер үчүн; Кыргызстанда - өсүмдүк майы, кант, жемиш үчүн[1].

Ошол эле учурда импорттун негизги бөлүгү ЕАЭБ өлкөлөрүнөн келген жеткирүүлөргө туура келет. Үчүнчү өлкөлөрдөн импортко салыштырмалуу жогорку көз карандылык мөмө-жемиштер, ошондой эле өсүмдүк майлары (Россия жана

Беларусь үчүн) жана кант (Казакстан жана Армения үчүн) боюнча гана байкалат. Бул ЕАЭБ өлкөлөрүнүн азык-түлүк көз карандысыздыгы көйгөйлөрүнүн мааниси бир аз апыртылганын билдирет.

Ушуга байланыштуу күч-аракеттерди, биринчи кезекте, ата мекендик айыл чарба өндүрүшүн структуралык жана технологиялык модернизациялоону стимулдаштыруу жолу менен да, ошондой эле экономикалык өсүштү стимулдаштыруу жана максаттуу программаларды ишке ашыруу жолу менен калк үчүн азык-түлүктүн экономикалык жеткиликтүүлүгүн жогорулатууга топтоо зарыл жана ошондой эле калктын жакыр топторуна социалдык жардам көрсөтүү болуп саналат.

КОЛДОНУЛГАН АДАБИЯТТАР ТИЗМЕСИ

1. *Алтухов А. И., Вермель Д. Ф. Продовольственная самообеспеченность страны: состояние и перспективы // АПК: экономика, управление. – 1997. – № 11.*
2. *Афанасьев С. Г. Продовольственная безопасность России: теория, методология, практика : дис. ... д-ра экон. наук. – М., 2005.*
3. *Базарбаева Р.Ш., "Экономическое развитие стран Евразийской интеграции" Изд-во Новосибирского Государственного Технического Университета (РФ), г. Новосибирск.- 2017*
4. *Джумабаев К. Экономические проблемы формирования продовольственного рынка в КР/ К. Джумабаев // Автореф. дисс. д.э.н. – Алматы, 2004.*
5. *Ксенофонтов М. Ю., Ползиков Д. А., Гольденберг И. А., Ситников П. В. Методологические проблемы формирования концепции продовольственной безопасности в России // Проблемы прогнозирования. 2018. № 5. С. 127–136.*
6. *Момунов У.Н. Внешняя торговля агропродовольственной продукцией в Кыргызстане в условиях ЕАЭС / Момунов У.Н. // Экономика и предпринимательство. – Москва, 2016. - №7 (ч.1).*
7. *Назаренко В. И. Продовольственная безопасность (в мире и в России). – М. : Памятники исторической мысли, 2011.*
8. *Ползиков Д. А. Текущее состояние продовольственной безопасности в странах ЕАЭС// ЭКО. 2020*
9. *Трэйси М. Сельское хозяйство и продовольствие в экономике развитых стран: введение в теорию, практику и политику. – М. : Экономическая школа, 1995.*
10. *Шагайда Н. И., Узун В. Я. Продовольственная безопасность России: мониторинг, тенденции, угрозы. М.: Издательский дом «Дело» РАНХиГС, 2015. 110 с.*
11. *Распоряжение Президента Республики Армения от 18 мая 2011 г. «Об утверждении концепции обеспечения продовольственной безопасности Республики Армения»*
12. *Постановление Совета Министров Республики Беларусь от 15 декабря 2017 г. № 962 «О Доктрине национальной продовольственной безопасности Республики Беларусь до 2030 года».*

Электрондук ресурстар:

1. <http://www.stat.kg/>
2. <http://www.gov.kg>
3. <https://www.usaid.gov/ru/kyrgyz-republic/agriculture-and-food-security>
<https://kyrgyzstan.un.org/ru/15698-analiticheskaya-zapiska-prodovolstvennaya-bezopasnost-i-pitanie-v-kyrgyzstane-problemy-i>

Рецензент: И. Арабаев атындагы Кыргыз Мамлекеттик Университетинин Экономика жана менеджмент институтунун доценти, э.и.к., Г.К. Омуркулова